नं० ४८६१

नाम - तंत्राधिकारिनिर्णयः

कर्त्ता - भट्टोजिभट्टः

पत्रसंख्या - ५८ पत्राणि सं. ×

विषयः - तंत्रम्

तंत्राधिकारिनिर्णयः

४८६१

4861

Pages: 56

Complete

.63

श्रीगणेशायनमः॥ ॥विश्वेशंसच्चिदानंदंवंदेहंयोखिलंजगत् चरीकर्त्तिबरी
भर्त्तिसंजरीहर्त्तिलीलया १ शुद्धवैदिकमार्गेणशिवमाराधयन्मुदा द्विजेंद्रोसौवि
जयतेश्रीमानरुकंठागदः सुधीः २ तस्यधर्मैकनिष्ठस्यकुतंत्रध्वांतभास्वतः॥द्वीत
येपांचरात्रादेरधिकारीनिरूप्यते ३ स्यादेतत्।पांचरात्रादीनांप्रामाण्येप्रसुधि
कारिविशेषचिंतायुज्यते।नदेवदुर्लभत्वात्तथाहि।कौमेरौकारदशाध्याये।कापालंपां १
चरात्रंचयामलंवाममार्हतं।एवंविधानिचान्यानिमोहनार्थानितानि॥येकुशा
तु।

स्त्राभियोगेनमोहयंस्तीहमानवान्। मया सृष्टानिशास्त्राणि मोहायैषांभवांतरे ॥
इति पांचरात्रादीनांमोहकत्वमुक्तं तथा वासिष्ठलैंगेनवमाध्याये आंकिनास्वम
विष्यंति हे चतोयुधल्लांहनैः नराणांनामरूपाभ्यांयुगांतेसमुपस्थिते। पांचरात्रं
मत्रंसंतिकेचिद्भागवतंमुने। केचित्कापालमिच्छंति केचित्पाशुपतंमुने॥ केचिद्बौ
द्धंशास्त्रंसंतिकेचिद्दिगंबरंमुने। केचिल्लोकायतंब्रह्मन्केचित्सोममहामुने। नाकु
लं केचिदिच्छंतितथाकेचित्तुभैरवं केचित्तुवाममंत्रंसंतिकेचिद्धाक्तंनयेववाराः

मवंकेचिद्दिच्छंतियामलंभुवि।केचन॥अन्यानियानिशास्त्राणिविरुद्धानिमहामुने
२ स्त्वतः प्रमाणमूर्तेन।वेदेनमुनिसत्तम।तान्येवश्रद्धयायुक्ताः परिगृह्यद्विजा
तयः।आचरंतिमहापापायुगां।तेसमुपस्थितेइति।हेमाद्रौब्रह्मकांडेब्रह्मवै
वर्त्ते।शंभुरुवाच॥नग्नादीन्भगवन्सम्यङ्नमाद्यपरिपृच्छतः।आवक्ष्वसर्वेथा एमः
सर्वाविस्तरेणयथातथं एवमुक्तोमहातेजाबृहस्पतिरुवाचतं।पुरादेवासुरे २
युद्धेनिर्जितेष्वसुरेष्वथ।पाखंडाधिष्ठिताः सर्वेत्वेतेसृष्टाः स्वयंभुवा।तपस्त्वरस्तु

सर्वेषु असुरेषु जयार्थिषु । विष्णुः सुदुस्तरां मायामास्थाय सुरचोदितः । मोहया
मास योगात्मा नायो विज्ञाय तान्प्रभुः । सुमूढान् बुद्धरूपेण तानुवाच महामनाः
। शाक्याः जेतुं सुराः सर्वे युष्माभिरिति दर्शिनैः । बौद्धं धर्मं समास्थाय शाक्यास्तेषु १०
बभूविरे । तानुवाचार्हतो मां मे यूयं भूत्वा च मद्विधाः । ज्ञानेन सहितं धर्मं तेनार्हत
इति स्मृताः । बुधश्रावकनिर्ग्रन्थाः सिद्धपुत्रास्तथैव च । एते सर्वेपि चार्हन्तो विज्ञे
या दुष्टचारिणः । त्रयपल्लिकिरं समुत्सृज्य जीवते त्वब्रवीत्तु यान् । जीवकानाम तेजा

ना: सर्वधर्मबहिः कृता:। यान् भूत्वा हि स्वबद्धोऽस्मि धर्मो वै प्रतिपादयन् ।काऽपि
२ लोकेऽपि संज्ञोक्ता: कपिलो हि दिवाकर:॥ चरध्वं तानुवाचेदं मच्छासनमति द्युति
नरकास्ते तु विज्ञेया अधर्मचरणाद्ध्रुवा:। दीर्घं चिरमिति प्रोक्तं कस्य हेमं वा धर्मं हूयकं। धर्मं
चरध्वमित्युक्ता यस्मात्ते दीर्घवसुधा चीराणि चैव नीलानि विभ्राणाश्चीरकास्ततः राम:
।एष चो होति संस्तुद्दो धर्मास्तु श्रयतेति यान् उवाच मा यप पावि ह्युस्ते हि चोहा: प्रकी २
र्त्तिता:। सत्वं सर्वेषु भूतेषु भगवान् निनिवाब्रवीत् सात्वता ज्ञेऽपि विज्ञेया उक्ता भागवता

श्चले॥ विद्वद्भिश्चैवायकेचित् कपालव्रतजूषणाः॥ शैवाः पाशुपताश्चान्ये पांचरा
त्रा— थापराः॥ तथान्यचतुराश्रमानः॥ सर्वे प्रभुसंदेवत्ताः॥ पाशादेनत्रयीधर्मपालना
ज्जगतः स्मृता॥ तं खंडयंति यस्मात्ते पाखंडास्तेनहेतुना॥ ततस्तेकर्मणा बद्धा इहास
म्यग्व्यवस्थिताः॥ असुरेभ्यः पुनर्जाता भाविनास्तेनकर्मणा॥ निरयं प्राप्यते स्वक
र्मभिर्भाविताः पुनः॥ बौद्धश्रावकनिर्ग्रंथाः शाक्याजीवककापिलाः चरकाचंश्चीरकाश्चै
व्याः सिद्धपुत्राः ससाव्रताः॥ तैरात्म्यवादिनश्चैव अयज्ञानास्तिवादिनः वर्त्तमानास्व

धर्मेष्वजायांतंतिपुनः पुनः। वृथाजटी वृथामुंडी वृथानग्नाश्च ये नराः। एते न्ये च तत्र

४ यीबात्यांसर्वे नग्नादयः पाजनाः। सूतसंहितायां मुक्तिखंडे चतुर्थेध्याय पांचरात्रा

५ दिमार्गाणां वेदमूलत्वमास्ति। का न हि स्वतंत्रास्तेतन भ्रांतिमूला निरूपणे इति। पां

चरात्रादिमार्गाणां वेदमूलनां स्वयमेव वेदमूलतामंगीकारात्। वदविरुद्धा नकार्यो एमः

पादश्चाच्च स्मृतिपुराणादिवत्तयावन्मूलोपलंभो। किंतु सर्वथैवाप्रामाण्यमित्याह। ४

पांचरात्रेति वेदमूलत्वं न हि। किंतु स्वतंत्राः हि शास्त्रो। वदमूलत्वविरहे तदीयत्रा

स्त्वप्रसिद्धिमाह। आपाततः प्रामाण्यवद्भासमा। सापितिमूपणेभ्रांतिमूला एवेत्यर्थः।
तद्व्याख्यायां माधवः। विरोधेत्वनपेक्षं स्यादसति ह्यनुमानं। हेतुदर्शनाच्च। इति जैम
नीयसूत्रद्वयं। व्याचक्षाणेन भट्टपादा अप्याहुः। यान्येतानि त्रयीविद्भिर्न परिगृहीता
नि किंचित्तन्मिश्रधर्मकंचुकच्छायापतितानि लोकोपसंग्रहलाभपूजाख्यातिप्र
योजनपराणि त्रयीविपरीतासंबद्धदृष्टशोभादिप्रत्यक्षानुमानोपमानार्थापत्तिप्रा
ययुक्तिमूलोपनिबद्धानि सांख्ययोगपाञ्चरात्रपाशुपतशाक्यनिर्ग्रंथपरिगृहीतध

र्मो धर्मनिबंधनानि पुरुषचिकित्सावशीकरणोच्चाटनोन्मादनादिसमर्थकनिषयमं
५ त्रौषधिकादाचित्कसिद्धिनिदर्शनबालनाहिंसासत्यस्तेयचवनदमदानदमदानदयादि
श्रुतिस्मृतिसंवादिकलोकार्थेगंधवासितजीविकामायायौतरोपदेशानियानि बा
ह्यनराणां म्लेछाचारमिश्रकभोजनाचरणानिबंधनानि। नषामेवेत — तिविरोधाद् रामः
तुदर्शनाभ्यां अनापहरणा एवंभवतिपाद्याता। न चैतत्क्वचिदधिकरणांतरे निरूपितं। ५
न वाव क्तव्यमेवागम्यादिशाश्त्रवाचकत्वबुद्धिवदतिप्रसिद्धचानादित्वनादारणेषां

न कथ्येतामप्रमाणता। अत्र कौवनिमत्त्वान्येभवेयुः समदृष्टपः। शोभासौकर्यं। इत्युक्ति
कलिकालवशेन वा यज्ञोक्तपशुहिंसादित्यागवन्नानिमवाप्नुयु त्रयीधर्मस्याप्रसिद्धस्य
।प्यत्यंतविरोधिनः। अनिराकृतस्य तानसर्वान धर्मश्रुद्धिर्नलभ्यान महाजनगृही
तत्वं पित्राद्यनुगमादि च॥ ते पिण्डीपानरण्यसंवेदंत्येवस्वदर्शने। तत्र श्रद्धामात्रमेवै
कं व्यवस्थानिमित्तं। सर्वेषां स्वपितामहादिचरितानुयायित्वात्। येष्वमानत्वादि स्मृ
तीनामपि जन्म न वेद शाखामूलत्वमास्थीयानतान्मानिशुनएंशाकाादिभिरपिशाक्य

तन्मूलत्वा।मववक्तुं।कोहिशाक्नुयाद्दुस्सन्तानांवाक्यविषयेइयत्तानियमंकर्त्तुं।तत
६ स्वयावत्किंचित्कियंतमपिकालं।केश्चिद्ध्रियमाणंप्रसिद्धिंगतंतत्स्वस्वशाखा
विसंवादकृत्स्नशाखामूलत्वावस्थामनुभवत्तुल्यकक्षतयाप्रतिपादयन्नाह।वि
रोधेत्वनपेक्षंस्यात्इति।पारतंत्र्येनाव।दृष्टांस्मर्यमाणपुरुषविशेषप्रणीतत्वात्तेष एमः
प्रतिपन्नं।वेदमूलत्वंपुनस्तेतुल्यकक्षयाक्षमयैवलज्जयावमानिनापिदृष्टेष्विदु ६
ष्पुत्रवत्त्वाभ्युपगाह्येति।अन्यच्चस्मृतिवाक्यंएकमेकेनश्रुतिवचनेनविरुध्यात।

त्राक्यादिवचनात्रिवक्रति पपद्मदानादिवचनवर्जैस्सर्वा। एषवसमस्तवर्ज्जदेशावि
द्यास्थानविरुद्धानित्रयीमार्गसुस्थितविरुद्धाचरणैस्सम्बुध्यादिभिः प्रणीतानि। लो
भादिकारणं चार्वाकैर्वान्यत्र प्रतीयते। यस्मिन्सन्निहिते दृष्टेनास्ति मूलं ततएतु
मा। एतत्एवचा। तपेषां वाङ्मात्रेणापि नार्चनं। पाखंडिनाविकर्मस्थाहेतुकोश्चैतरा
वहि। एतद्दीपागंध्याएवचमन्वादिभिः परिहार्या। वनोक्ताः। योवेदबाह्यास्मृता। या
पाश्चकाश्चिकुदृष्टयः। सर्वास्ता निष्फलाः प्रोक्तास्तमोनिष्ठाहितास्मृताः। तस्माद्

मैत्र्यन्तित्रयीबास्तवमेवंजातीयकंप्रामाण्येनानपह्नुंस्यादितिसिद्धमिति।अत्रभट्टो
१ हाह्लनंया।वहवात्याइतिवचनं।सूतसंहितायांज्ञान।यागखंडेचतुर्दशाध्यायेऽन्य
त्रचपठ्यते।तत्किंचशिष्टा।का।पविरुद्धमितिचेन्नशास्त्रपरिमाणबाहिस्येनदपि अत्रे
वचोद्योत्तरत्वेनव्याख्यातं।यदाहुर्भट्टाः।यत्तर्हि।वहवविहितंनबाधतेशिष्टत्वात्।वद रम:
वि।दानकोपयति।विहारारामपंडलकरण।वैराग्यध्यसनाभ्यासाहिंसासत्यवचन ७
दमदानदयादित्तद्बुद्धाभिभाषितंप्रामाण्येनाविरुद्धमितिचेन्नशास्त्रपरिमाणवा

न्।परिमितान्येवहिचतुर्दशाशदशावाविद्यास्थानानिधर्मप्रमाणत्वेनशिष्टैः प
रिगृहीतानि।वेदाः।वेदांगानि।पुराणि।धर्मसंहिताः।पुराणन्यायशास्त्रशिक्षादंड
नीतिइतिसंज्ञकानि।नचतेषांमध्येबौद्धाहेत्वादिग्रंथाः स्मृताःगृहीता वा।मानिकंतु
कल्पेण पूर्वेशास्त्रार्थ।गोचरं।यदन्यत्किंचिन्तेनस्यधर्मेमस्यप्रमाणाना।तथाचज्ञा
यश्चित्तादिदानकाले।यावाक्यमात्मीयं अन्यकविरचितंवाश्लोकंसूत्रंवोच्चार्यमन्वा
दिसंवादीमायश्चित्तंदद्यात्।ननकश्चिदपिधर्मार्थेः मानिपद्यात।यथैवान्यायवि

ज्ञानाद्देशाल्लेख्यादिपूर्वकात्। म्लेच्छादधिगताच्चापि धर्मज्ञानं न संमतं तथातिक्तो
८ न।व।दाक्कमयोदाव्यवहारिणां। संवादित्वपिवाक्येषु।नष्वात धर्माहृत्तत।। स्मर्ये।
8 तचष्टुराणेष्टु धर्मविज्ञुनि।हतव:। कल्लौ शाक्यादयस्तेषां कोवाक्यंश्रोतुमर्हति।यथा
त्तक कर्पूरसुवर्णादिषुदीयते।यद्बीजंतदपिव्यक्तं अग्नात्यवाखल्लीयते।तेनक रामः
र्मोनुरूपसामान्यतोदृष्टार्थोपत्तिबलात्तदभिप्रायकल्पितकर्मानासमध्यपत्ति ८
तं सन्मूलमप्यहिंसादिष्व ति मद्यक्षिप्तक्षीरवदनुपभोग्यमविश्रंभणीयंतन्मात्रो

पलम्भंनवतीतिअवश्यमावश्यपरिगणितन धर्मशास्त्रेभ्योनोपलम्भातनावदग्नात्वं
भमवन्।पद्दाशास्त्रांत।।रणेवग्नोर्थः स्पष्टेवध्नयो।वा।तदातेनैवसिद्धचादितरस्या
दनर्थकं।तस्माद्यावत्परिगणितचेदादिशास्त्रव्यतिरिक्तनिबंधनंतद्धर्मभमा।एवे
नानापसित्तव्यमिति।एतएवच।तइतिलहवार्चि।कनकोयेयाज्ञवल्क्यादिवच
नानामर्थउपनिबद्धः।उक्तंचकोर्मेउपरिभागपंचदशेध्नसये।पाखंडिनावि
कर्मस्थानधर्माचार्यास्थैवच पंचरात्रान्यासुपनान्वाङ्मात्रेणापिनार्चौ।यत्।

तत्रैव बौद्धश्रावकनिर्ग्रन्थाः पांचरात्रविदो जनाः । कापालिकाः पाशुपताः पाखं
९ डायेच तद्विधाः ॥ स्मात्तेन पूर्वोदाहृत । हेमाद्रिश्राद्धकांडस्थ ब्रह्मवैवर्त्तीयनग्नादि
निरूपणमध्यदृकमविष्ठवचनैश्चोक्तं पांचरात्रादीनां पाखंडत्वं । पाखंडाश्चैत एव
९ हीति मदवार्त्तिकां । शानोपनिबद्धं । एतेन पाखंडिनां विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् राम:
शठान् हैतुकान्बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्चये । यदिति मानवस्यादंभि । हेतुकपाखं ९
डबकवृत्तींश्च वर्जये । यदिति याज्ञवल्क्यस्य चार्थतउपनिबद्धः । स्मर्यो । तच्च पुराणोत्पत्त्रम

ह्वाग्नी।कनपूर्वोदाहृतंकौर्मैकाहृश्रा।ध्मपस्कंकपाल्लंपांचरात्रं।चत्यादिवचनं।तथा
पूर्व्वा।द्वैसत्तविंशाध्यमये।वामाः पाशुपतावाराश्च तथा वै पांचरात्रकाः।भविष्यंति
कलौ तस्मिन ब्राह्मणा।क्षत्रियास्तथेति वचनं।पूर्वोदाहृतमेववाशिष्ठलैंगनव
मा ध्मपस्कंपांचरात्रे भक्त्यंसेनीसादिवचनं।अस्मानिवैवं ज्ञानीयकानिवचनास्तु
पनिबद्धानिइतिदिक्।तथापाराशरपुराणादशमेध्ये ध्यमये।धर्माधर्मादिविज्ञा।
नवागमाः पुरुषोदिताः।पांचरात्रादयः सार्वेनभमाणमितिस्थिति।मुक्तिखंडे

षष्ठे ध्यमये। अथातः संप्रवक्ष्यामि ज्ञानानुत्पत्तिकारणमित्युपक्रम्य॥ वेदांगानां च
१० विद्वेषः स्मृतीनां च तथैव च। पुराणानां च विद्वेषो भारतस्य तथैव च। तेषामध्येतृविद्वे
षस्तेषां वै पश्चात्करश्च। तेषामर्थोपहारश्च ज्ञानानुत्पत्तिकारणं। वामपाशुपतादीना
10 मन्त्रोनानां परिग्रहः। पांचरात्राश्रयश्चापि ज्ञानानुत्पत्तिकारणं। शिष्टानामसदा।र रामः
पः शिष्टसंसर्गविवर्जनं। अनिष्टता च मन्द्रक्के ज्ञानानुत्पत्तिकारणमित्यादि। तस्मा १०
त् कौर्मे चासिद्धं। लैंगब्रह्मवैवर्तस्कान्दपाराशरपुराणादीनां सर्वेषीमांमायाः। हमा

द्विमाधवादिभिर्बंध्यसनांचपयी।त्वाचनयापांचरात्राद्दानामवप्रामाण्यमेवलभ्य
तेइतिचेत्।अत्रोच्यते।अस्तितावदस्मीषांप्रामाण्यं।सांख्ययोगः पांचरात्रं।वेदाः पा
शुपतं तथा।आत्मप्रमाणान्यतानि न हंतव्यानि।हेतुभिरितिभारतोक्तेः।नचैवंप्रा
शुक्लकौमीदिवचनविरोधः।वैदिकंमत्यनतुषापकवे।तषांतास्यर्थान्।उक्तंचयुक्ति
खंडेवञ्यर्थ्याख्यसये।नप्रायिपैयोंश्रोमार्गाणां।वेदेनविरुनध्यते।सोंशः प्रमाणमित्यु
क्तंकेषांचिदधिकारिणामिति।वेदाविरुद्धेंशेप्रामाण्यं।किंशन्तस्यात्।इत्याशंक्यनम्द

वासवाधिकारिविशेषं प्रतीत्याहा। तथापीतिमाधवः। यज्ञवैभवखंडेह्याविंशोध्यस
११ ये। सूत उवाच॥ ॥अथातः संप्रवक्ष्यामि मार्गमाम्नायनिर्णयं। श्रद्धया संहिता
पूर्वं शृणुध्वं मुनिपुंगवाः वेदांश्च धर्मशास्त्राणि पुराणं भारतं तथा वेदांगान्युपवे
दांश्च कामिकाद्यागमानपि। कापालं नाकुलं चैव तयोर्भेदान् द्विजर्षभाः। तथा राम:
पाशुपतं सोमं भैरवं च मुख्यागमान्। तेषामेवोपवेदांश्च श्चानशोथ्यसहस्रशः। वि ११
ष्वागमांस्तथाम्नायान् बुधसर्हाद्यागमानपि। लोकायतं नर्कशास्त्रं बहुविस्तारसं

युतं।मीमांसामनिर्गंभीरं।सांख्ययोगो।गो तथैव च।आनकाभद्भिन्नानि तथाशास्त्रा
न्तराणिच निर्मे।मशंकर।सा हास्त्रवेदः स्वयं।एव च।प्रसादा।देवरुद्रस्य ब्रह्मविष्णा
दयः सुराः।सिद्धविद्याधरायक्षाराक्षसाद्यास्तथैवच।मुनयश्चमनुष्याश्चयथाभा
ग्यं द्विजोत्तमाः।नान्येवविस्तरेणैवसंग्राहरणैवचाप्युनः।कथं वैनिनानिनामानिकथि
तानिमहर्षिभिः।अधिकारिविभेदेन।अनेकस्यैवसदा द्विजाः।तदुक्तं।रात्रहिमार्गा
स्कनहंतव्यामनीषिभिरित्यादि।अधिकारीति।उदितेजुहोत्यनुदिते।नजुहोतीत्या

दिक्षितानामिवाधिकारिभेदेन प्रामाण्यमस्युक्तनकैः। एतेमार्गानवाध्यस इत्य
१२. र्थइतिमाधवः। अतएवमानवपुराणे आगमानुपक्रम्य। अधिकारिविशेषेण
महत्त्वान्नहिसंशयः। इत्युक्तं। भागवतेपिदशमस्कंधे। चत्वारिंशेध्याये। अक्रूरस्तो
त्रे त्रैय्याचविद्यया। कश्चिदित्युपक्रम्य। त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेणशिवरूपिणं। रामः
बह्वाचार्यविभेदेन भगवन्समुपासत इत्यादिना अधिकारि। —देनैव प्रामाण्यंवि १२.
भावितं। विरोधमधिकरणशिष्टाकोपाधिकरणयोरपि। वैदिकान्मत्स्यनन्दुष्टापकमात्र

वेनात्मर्थं। अतएवोक्तंभट्टैः। अपाविद्भिर्नपरिगृहीतानीति। श्रिवा। का। पक्षस्य
विरुद्धानामुदाहरणेनयातत्रार्थबाधस्यासंभावितत्वेननानन्तुष्टापकतायाएववक्तव्यत्वात्। हरस्यांतस्यष्टादोषोपवर्णेनकालेव्रीहिर्ग्रासत्र्यपहेप्रमाणमितितांत्रिकाणांव्यवहारः तद्विषयीभूतस्यविकल्पः क्वचिद्वादेक्तिकः प्रत्यक्षवचनबलाद्व्यवस्थितइत्यन्यायः। इतरत्। अतएवा। पार्थसारथिरपि। यावता। हकेश्शक्तौकर्मस्मृतौचान्यत्वनापत। तावत्तयोर्विरुद्धत्वेश्रौतानानुष्ठानमिष्यते। इतिवार्त्तिकमुदाहृ

स्यातनकल्पनाऽप्रामाण्यं निविरुद्धानां स्मृतीनामित्युपसंहृत्य भाष्यमप्यनुष्ठा
१२ नरूपप्रामाण्यपरं व्याख्येयमित्याह। अत एवोत्तरतंत्र आगमानामविरुद्धं शे प्रा
माण्यं स्वीकृतं। अविरोधलक्षणे स्थितं। उत्पत्त्यसंभवात्। भागवतमतमिदानीं निरा
13 क्रियते। नेह ठं मन्यन्ते। भगवानेवैको वासुदेवो निरंजनज्ञानरूपः परमार्थतत्त्वं एमः
।स चतुर्द्धात्मानं प्रविभज्य प्रतिष्ठितो वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदात्। त १३
त्र वासुदेवो नाम परमात्मोच्यते। संकर्षणो नाम जीवः। प्रद्युम्नो नाम मनः। अनि

रुद्धोनामाहंकारः।तेषांवासुदेवः।पराप्रकृतिः।इतरेसंकर्षणादयः।कार्यंतमित्थं
मूतंभगवंतमिष्ट्वाक्षीणक्लेशोः भगवंतमेव प्रतिपद्यत इति।तत्रसंकर्षणाज्जीवई
श्वराएवानाद्यः।तस्योत्पत्तिमत्वेनचतत्हानात्तनाम्यागमप्रसंगात्।अनित्यत्वेनमोक्षा
नवप्राप्तेश्चानात्माश्रुतेर्नित्यत्वाच्चताभ्य इमस्यत्रजीवोत्पत्तेर्निराकरिष्यमाणत्वा
च्चा।नचकर्तुः करणं।भागवताहिकर्तुर्जीवात्संकर्षणसंज्ञकात्करणंमनःप्रद्युम्नसं
ज्ञकंउत्पद्यते।तस्माच्चानिरुद्धसंज्ञकोहंकारः उत्पद्यत इतिवदंति।नचैतत्संभवति

।च्छिदाकर्त्तुर्देवदत्तात्परश्वादेः करणस्योत्पत्तिदर्शनात् । यद्यप्यनेकशिल्पनिपुणः
१४ परशुं तत्त्वाच्छिनत्ति च । तथापि संकर्षणाकरणः कथं प्र— म्नाख्यं करणं कुर्यात् । अ
करणस्य वाकरणसामर्थ्यमत्तं करणनिर्माणेन । चैवंभूतां शक्तिमुपलभामहे । तस्मा
दसंगतमेवतद्वा । अस्तु तर्हि संकर्षणाईश्वरइति द्वितीयः पक्षस्तत्राहा विज्ञानादिभा एमः
वेवा तदप्रतिषेधः । सर्वज्ञानैश्वर्यशक्तिबलतेजोभिरैश्वर्यधर्मैरन्विताः संकर्षणाद १४
यो वासुदेवएवेत्यभ्युपगमे तदप्रतिषेधः । उत्पत्त्यसंभवस्याप्रतिषेधाद्दोषतावद्दा

स्य्यमित्यर्थः।ईश्वरस्याप्यनादित्वात्।किंच यद्यात्मपरमिन्नात्तर्हि।नश्वरात्स्वस
रस्परव्याघातप्रसंगात्सिद्धांतहानिश्च भगवानेको वासुदेवः परमार्थतत्त्वमि
त्यभ्युपगमात्।न हि पांचरात्रसिद्धांतिभिर्वासुदेवादिषु कश्चिद्भेदोऽभ्युपगम्यते।विप्र
ति।षेधश्च।अभेदे गुणगुणिभावे गुणानां बहुत्वं न दृष्टमिन्नस्य गुणिन वैकेकं व इत्या
दिविप्रतिषेधेऽत्यस्मिन्शास्त्रे बहुविध उपलभ्यात्।।वदविप्रतिषेधश्च भवति।वेद
षु।वाद्दष्टपरंश्रेयोल — शांडिल्य इदं शास्त्रमधीतवानित्यादि।वेदनिंदादर्शनात्।

तस्मात्संगत्तैषाकल्प्यानन्ति।एतेनयोगःप्रत्युक्तइतिपूर्वेभाष्यं।येनत्वंशेननविरु
१५ ध्यते।तत्तान्नष्टमेवसांख्ययोगस्मृत्योःसावकाशत्वं।तद्यथा।असंगोह्ययंपुरुषः इ
त्येवमादिश्रुतिप्रसिद्धमेवपुरुषस्यविशुद्धत्वंनिर्गुणपुरुषनिरूपणेनसांख्यैरनुगम्या
15 ता।तथा।योगैरपि।अथपरिव्राड्विवर्णवासामुंडोऽपरिग्रहः।इत्येवमादिश्रुतिप्रसिद्ध राम:
मेवनिष्कृत्तिनिष्ठत्वंप्रव्रज्याद्युपदेशेनानुगम्यं।ता।एतेनसर्वाणिनकेस्मरणानिप्रतिव १५
रुध्यानि।तान्यपितर्कोपपत्तिभ्यांतत्वज्ञानायोपकुर्वन्तीति।तत्र।उपकुर्वंत्वानतत्वज्ञानंतु

।वदं।तस्यएवभवति।नावेदविन्मनुतेतंबृहंतं।तंत्वौपनिषदंपुरुषंपृच्छामीत्येवमादि
श्रुतिभ्यइति।एतत्सर्वा।लोचनयोस्त्वविरूढंत्रास्यग्नास्त्ववं।प्रतीयते।अतएवशांडि
ल्यंप्रति।तस्मात्वंपांचरात्रोक्तवर्त्मनाश्रद्धयासहगमामाराधयंशांडिल्यब्राह्मणेन
पिभक्ति।तइतिविधिरसंगच्छत।नास्मयीतहिवासिष्ठलैंगेअष्टामध्याये।एवंवर्णाश्रमाचा
।रामयास्तोक्तः समासतः।श्रद्धयामत्प्रसादार्थंमावरंतिजनाश्चयेतेषांनास्तिमहाघोरे
नरकेवर्त्तनंमुने।वर्णाश्रमसमाचारस्सर्वैसंसारवर्त्तिनः।ज्ञानंमद्भूषणंलिं॰ यांतिम

रमंवकुः।वर्णाश्रमसमाचारंविना।वरविद्यांवर।वांछतिमोक्षंयेमूढास्तेषांनास्त्येव
१६ निष्कृतिः।पुराणत्र शांडिल्यसंज्ञस्तकब्राह्मणः कश्चिदल्पवित्तःखेदवान्दारंपरित्यज्यसा
हसी।बुद्धिपूर्वकं।परदत्तान्नत्यागचात्तत्पापानिसंततं।वासुदेवंकुमार्गेणपूज
यामाससुव्रत।।ततोविश्वात्मकोविष्णुःप्रादुरासीत्स्वमायया।तस्याग्नेसोपिनहृष्टः एमः
पूजांचक्रेपुनःपुनः।ततोमायीहरिर्ब्रह्मन्शांडिल्यंप्रत्यभाषत।धिक्धिक्शां १६
डिल्यदुर्बुद्धेसाहसीत्वमहोभृशं।कोवावर्णाश्रमाचारंस्त्यक्त्वातंत्यज्यकुंचपाविना।।हाक्तः
16

पापबलात्स्यत्कुर्नास्ति। तन्निष्कृतिः श्रुतौ। कुमार्गेणापि शांडिल्य त्वत्तो पूजामवाप्य
।अतः कालेनमहता वेदमार्गं गमिष्यसि। तस्मात्वं पांचरात्रोक्तवर्त्मनास्त्रद्वयासह। मा
माराधय शांडिल्य ब्राह्मणेनापिभक्तितः इत्यु— भगवानवि— स्तत्रैवांतरधीयत।
।शांडिल्योपिपुनर्ब्रह्मन् पांचरात्रं तु वैष्णवं। परिगृह्य महाविष्णुं पूजयामास भक्तितः
पुनर्विष्णोः प्रसादेनावेदमार्गातिवर्त्तिनां। शांडिल्यः संहितां वक्रे चैव सर्वां महतां मुने।
तस्यां चक्रुर्मुनिंद्राहं पाखंडाः पापयोनयः स्थापितायां तु शांडिल्यः संहितायाममार

ह पुनर्दंष्ट्राकरालास्याः कृष्णपाशधरामुने। स्थूलहस्ता महाक्रूरनयनाः तत्र विग्न
१७ हाः। निर्घृणाः सर्वे तं ब्रह्मन्नूपमहूताभयंकराः। बद्ध्वा पाशेन शांडिल्यं मार्गे दुष्कंट
केमुने। अधोमुखो हृष्यहांतं सहस्रान्तर्ष्यमुद्गरैः। पीड्यां धहूत्वा निक्षिप्य यमराजस्य
सन्निधौ। विधस्य पीडां पादैस्तैः पत्रस्थेषु चूर्णमं भूति। स्तोपितं प्रेष्य दुर्बुद्धिं यमराजो भयं राम:
करः। मा हावितीक्ष्णायावाचापी च्यतां मम सन्निधौ। इत्युक्ते यमराजेन शांडिल्यं यम १७
च्यषीघ्रानां साधनं मार्ववक्त्रा किंकराः। मुद्गरैः खड्गमूलाद्यैः पीडां चक्रुभृंशां मुतः। पुन

ग्राहयमः क्रुद्धोरक्तघूर्णितलोचनः।इष्टानामप्यनीष्टानांसाधनंमांस्वक्सदा।श्रा
तापपरिहारायबोधयतीत्यक्तिर्यतः।बुद्धिपूर्वंपरित्यक्तानेनसाक्षाद्दुरात्मना तस्मा
।द्दतांउपापिष्टंतस्यापविनिष्टत्ता।यारौरवादिषुसर्वेषुतरा।कषुक्रमेणतु।लोजयि
त्वामहादुःखान्यप्रमत्यान्यानकृशः।आगच्छंध्वंसहानननशांडिल्येनदुरात्मना।इ
तिसंचोदिताब्रह्मन्यमदूतायमदूता।यामनवतु।तथैवचकृःपापिष्टंमद्दानामयु
वंसदा।पुनश्चैनंसमादायपयमदूतायमंप्रययुः।तदृष्ट्वायमराजोपिमाहगंनीरया।ग

ए॥भद्राभद्रं त्वयाभुक्तं कल्याणानी वद्भुः सहंगपापानां फलमाश्चर्यं गच्छ विष्णोः परंसुखं
१८ ॥इत्युक्तोपमराजेन शांडिल्योरण्यमास्थितः॥स्वस्तिमंगलसंयुक्तः सुखंविष्णुपुरंगतः॥
दृष्ट्वाशांडिल्यमनंविष्णुभक्तहितेरतः॥प्रसादमकरोदस्यपुनारेवमभाषत॥वद्दमार्गं
१४ परित्यागः फलेभुक्तं त्वयानघा मेत्तं त्राश्रयाणानेवमस्पूजाचत्तताव्रया॥तयाहंप्री राम:
तवानस्मितवं शांडिल्यमेप्रिय॥भूयोपिमत्प्रसादनकर्मोल्ला॥कहिजोत्तमः॥भूत्वावर्ण १८
श्रमाचारंश्रौतंतत्त्वापथ्याबेलांमनभक्त्याली वसंयुक्तोमदाराधनतत्परः॥साक्षाद्धक

विज्ञानंज्ञानंल — ब्धतोभवाइत्युक्त्वाविष्णुनाब्रह्मनूशांडिल्योमुविजातवान्।ब्राह्म
णानांकुलेसुदेसाक्षाद्दग्निसमोमुने।सपुनर्वोसु।देवस्यब्रह्मचर्याश्रमेशुभे।ब्रह्मच
र्याश्रमस्थित्वावेदान्सम्यगधीतवान्।पुनः स्तान्वागृहीभूत्वाग्नीनः सत्यपरायणः।अ
ग्नीनाधस्यपविधिवन्मत्वायागाननंतरं।भ्रनष्टपापः शुद्धात्माब्रह्मज्ञानीसदासुविः
।अनित्यमीश्वरादन्यदितिज्ञात्वाप्रसादतः।विरक्तः सर्वलोकाकम्यस्त्यक्त्वाकर्माणि
सर्वतः।आचार्यात्छ्रुत्वपवेदांतोमत्स्वस्मादाम्महामुने।सर्वलोकविध्वस्तारंसर्वज्ञंसर्वका

रणं॥ सत्यबोधसुखानंतमाहिमध्वंसतवर्जितं अप्रमेयमनौपम्यमनिर्देश्यंशि
१९ वाभिधामामपरूपहृयत्नेनमुनस्थात्मतयासदा॥प्रारब्धकर्मप्राबल्यात्सप्रपंचमति
नासने॥समुक्तोमुक्तवान्भोगानकुंचिकालमनाहृतः॥सपुनःकर्मणामंते॥निहतो
19 विश्वमायया॥एवंवर्णाश्रमाचारान्॥वदसिद्धाहृयन्नतः॥शांडिल्योपिविमुक्तोभूत् रामः
ह्लिष्यांश्चैवमेवहि॥बहावाननमार्गेणापूतामरूपमागताः॥वेदमार्गेविनाब्रह्मनूना १९
स्त्कपायोविमुक्ताय॥सर्वेशास्त्राणिवेदांगान्युपवेदांस्तथैवच पुराणानिनयासां

स्त्वयोगः पाशुपतंतथा॥ इत्याजातिकुलानां च धर्मोस्यान्येमहत्तराः। सर्वावस्थाविरो
धेप्रमाणेनान्यथाभवेत्॥ पावेदबाह्याः स्मृताः याश्चकाश्चकुदृष्टयः। सर्वास्ता॥ नि
ष्फलाः किंचप्रत्यवायस्यहेतवः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन च ब्रह्मन् ब्रह्मविदांवरा। त्यक्त्वा॥
वेदविरुद्धानि वेदात्मक समाश्रय॥ इति परमेश्वरवाक्यमनीदृशं श्रुतिवचनानन्तरं मंहृदि
यत्वाश्रुतिहृदयंमणिपत्समहे श्रीं श्रुतिमहिमानमवैस्मिन्वैवस्थितइति॥ अत्रत्वधिका
रिविशेषंप्रतिपांचरात्रादीनां प्रामाण्यंस्पष्टमवगन्तव्यं। तानचात्रस्येन॥ तस्मात्वंपांच

रात्रोक्तेत्यादिभगवद्वचानन सर्वानुमतिमामाएयमेवोक्तमिति म्लमिनव्यांधिग

२० धिगित्यादिनानास्तितेनिः त्ततिः स्कृत्वाविस्यंत्तेनात्स्यंनपापिष्ठतयावधारितस्यशूद्रा

डिल्पस्यैवतस्माद्भूमिस्यत्रतुमदर्थत्वात्।पांचरात्राद्रीनामधिकारिविशेषविषय-

तायांमामाएयानांमागवास्माभिरुद्दारूतत्वात्।अतएवेहापिक्रमागेरगपीत्युक्तं राम:

वदमार्गानिवर्त्तिनीमित्युक्त्वातस्याचक्रुमु।नदीह्यांपारवंड[illegible]मापस्योनयः।इत्युक्त्वा २०

परलोकासराष्ट्रत्तस्य अग्निहोत्राद्युपन्यासकालेपांचरात्रानुक्त्याचस्यक्ष्मेवेदंविम

तिषेधसत्वेनिसूत्रेइममेवार्थंस्मारयन्भिराचार्यैरप्याधिकारिविभेदेनैवप्रामाण्यंविभा
वितं।स्यादेतत्।एवमपि।तंत्रेषुकोधिकारी।कानेति।वन्।उच्यते।च्यापाहृगोत्तमा
दीनांपापाद्दामहतोनराः।।युगता।वहृबात्ववंयेवसंकीर्णयोनिजाः नधिक्रियंततें
त्राहोस्वीमूद्राम्बपयापथं नयाहिकैर्मिवद्देशाध्मये।पुराद्दाहवेनेपुण्येमुनेर्मोग
हमेधिनः।इश्वराराधनार्थीपतपश्वेरुः सहस्रशः।ततः कदाचिन्महती कालयोगेन
दुस्तराः।अनाहृष्टिरतीवोग्रा।आसीद्भूतविनाशिनी।।सामत्समस्तैर्वैपुनयोगेनमंत्रपश्यांति

धिं। अयाचंत क्षुधाविष्टा अन्नं प्राणधारणं। मतेभ्यः प्रददौ चान्नं मृष्टं बहुतरं बुधः। स
२१ र्वे बुभुजिरे विप्रा निर्विशंकेन चेतसा गते तु द्वादशे वर्षे कल्याणं इव शंकरी। बभूव वृष्टि
र्महती यथा पूर्वमभूज्जगत्। ततः सर्वे मुनिवराः समामंत्र्य परस्परं। महर्षिं गौतमं प्रोचु
र्गच्छाम इति भगवतः। निवारयामास वचनात्कंचित्कालं यथासुखं उषित्वा मद्गृहे वत्स्यं गच्छ एमः
ध्वमिति पंडिताः। ततो मायामयीं सृष्ट्वा कृशांगां सर्व एव ते। समीपं प्रापयामासु र्गौतमस्य २१
महात्मनः। तां तु वीक्ष्य त्वयाविष्टस्तस्याः संरक्षणोत्सुकः। गोष्ठे तां बंधयामास स्पृष्टमात्रा स

मारस्ता सद्यो॥ कनामिसंतप्तः कायकि॥ र्यैमहामुनिः॥ नापश्यतिस्म सहसा॥ ता॥ हृष्ट्वा॥ मु
नयोब्रुवन्॥ गोवध्योयं द्विजश्रेष्ठ्या वत्तवच्छरीरगः॥ भवेत्तेनान्नं नभोक्तव्यं गच्छ॥ माव
या मवहि॥ तचा॥ दवमुदिताः संत्तो॥ दवदारुवनं सुभं जग्मुः शापवशंनीतात पश्चात्तेपि
याप्पुरः सतेषां मा पपाजातां॥ गोवध्सं॥ गोतमोमुनिः॥ केनापिमहतुना ह्या त्वा॥ वैंरशा शापा
नीवकोपनः॥ भविष्यध्वंत्रयीबा॥ ह्यामहापातकिभिः समाः॥ वभूवुस्तेतथा॥ शापाजका
यमानाः पुनः पुनः॥ सर्वे संगम्य॥ देवेशं शंकरं विभुमव्ययं अस्तुवन्लौकिकिकेस्तोत्रै

रुच्छिष्टाइवसर्वेशाः।देवदेवोमहादेवोभक्तानामार्तिनाशनो।कावावृत्तिर्महा।पागो
२२ भक्तान्नस्त्रातुमर्हथ।तदापार्श्वस्थितंविष्णुंसंप्रेक्ष्यवृषभध्वजः।किमेतेषांभवेत्कार्यं
प्राहपुण्यैषिणामिति।ततःसभगवान्विष्णुःशरण्योभक्तवत्सलः।गोपतिःप्राहवि
श्वेशंज्ञानाल्लोकप्रणेतान्हरिः।नावद्बाल्येषुरुषेषुणेपा।त्वञ्चोपिशंकर।।प्रगच्छन्तिमहा राम
।देवधर्मोवदाहिनिर्बभौ तथापितक्तवात्सल्याद्रक्षितव्यामहेश्वर।।अस्माभिःस २२
र्वेएवै।तगंतारोनरकानपि।तस्माद्दैवेदबाल्यानांरक्षणार्थायपापिनां।।विमोहनायशा

स्त्राणि करिष्या।वाद्वृषध्वज। एवं संबोधितो रुद्रो माधवेन मुरारिणा चकार। मोह
शास्त्राणि। केशवोऽपि शिवेरितः कपालं लाकुलं वामं भैरवं पूर्वपश्चिमं। पांचरात्रं पाशु
पतं तथान्यानि सहस्रशः। सृष्ट्वा तानूचतुर्देवौ कुर्वाणाः शास्त्रचोदितं। पतंतो निर।
ये घोरे बहून्कल्पान्पुनः पुनः जायंतो मानु।षे लोके क्षीणपुण्यचयास्ततः ईश्वरारा
धनबलाद्गच्छध्वं सुकृतां गतिं। वर्त्तध्वं मत्प्रसादेन नान्यथा निष्कृतिर्हि वः। एवमीश्वरवि
ष्णुभ्यां चोदितास्ते महर्षयः। आदेशं प्रत्यपद्यंत शिरसासुरविद्विषां। चक्रुस्तेऽन्यानि

शास्त्राणितत्रतत्ररताःपुनःशिष्यानध्वंसयामासुर्दर्शयित्वाफलानिचेति।अत्र

२२ चभ्रष्टानांकथंविद्यतिश्चात्तये आगमाःप्रणीताइत्युक्त्यातेषांभ्रष्टाधिकारिकत्वं

भ्रष्टान्वितिप्रामाण्यंचस्पष्टमेव।एवमपिप्रारोचनार्थंचतुर्षुवेदेषुपरंपुरुषार्थम

लभमानःशाण्डिल्यइमांविद्यामधीतवानित्यादिक्रमेणतन्त्राणांवैदिकमार्गाद्दावि रामः

कत्वंबहुधाप्रदर्शितम्।नचात्यर्थानभिज्ञास्त्वनतोभ्राम्यन्ता।त्यतावता।विमोहनानीत्यु २२

क्तिः।स्पष्टतन्तंचैतत्परार्कगन्धमुखएव।नयास्को।इपियज्ञा।वैभवखंडेद्वात्रिंशा

धर्म्मये। गौतमव्यापोद्दर्शितः। सूत उवाच॥ ॥अथ वक्ष्ये महादेव श्रद्धाभावस्य कारणं। म
नुष्याणां सुरश्रेष्ठाः शृणुत श्रद्धयासह। पुरा कालविपाकेन मालिक मर्ववशेन च। पंच
सप्तच वर्षाणि न ववर्ष शतक्रतुः। अनावृष्ट्या द्विजा भूमिर्दुर्भिक्षा भवदारुणा। क्षु
त्पीडाऽदैवैवमहती विजाता सर्वदेहिनां। मनुष्याश्चासमाचारा अभवन्नन्नवांछया
ह ह्वाकेचिन्मनुष्यांश्च भुक्तवांतो विमोहिताः। हवाकेचित्पशून्मोहात् अजाकेव
नमोहिताः। उरंगांश्च गजान् केचिद्भुक्तवांतो यथाबलं। ब्राह्मणाः कश्चिदात्माचम्मवि

शिष्टा मुनिसत्तमाः। गौतमस्याश्रमं प्राप्य पप्रुः सर्वे महत्तमं। गौतमस्य तपोयोगात्स्व
२५ साहाय्यकरस्य च। आश्रमस्तस्य विप्रेन्द्रास्सुभिक्षं स्वप्नभवमृत्युनां। ते संभूय मुनिश्रेष्ठं गौत
मं प्रणिपत्य च। प्रोचुः क्लेशेन संयुक्ता द्विजाः कारुणिकं प्रति। वयं क्षुत्पीडिताः सार्व
24 भगवन्भवद्वत्सभा।। कथं त्वं तर्पयेवास्मान् रक्ष रक्ष हितारता इति विज्ञापितः श्रीमा रामः
न्महाकारुणिकोत्तम गौतमः सार्वविप्राणामभयं दत्तवान्मुनिः पुत्रभार्यादियुक्ता २५
नां विप्राणां गौतमो मुनिः। देहे धान्यं धनं वस्त्रं तिलं तैलं च गामपि। अन्यानि यानि तं द्र

नांमिश्यनि सकलानि ज्ञातानि तेषां द्विजाः श्रीमानदर्हौकारुणिकोत्तमः।आधिव्या
ध्यस्त्वत्रास्त्रादिपीडाश्चविविधाद्विजा निवारिता मुनीन्द्रेण गौतमेन द्विजन्मनां।श्रौत
स्मार्त्तसमाचारा उपदिष्टा द्विजन्मनां।गौतमेन मुनीन्द्रेण मुनीन्द्राः करुणावत्सलात्।ए
वं चिरगते काले गौतमस्य द्विजन्मनः।तपसा।केवलं भूमिः सुनिष्ठा भवदास्तिकाः
ब्राह्मणैश्च न दासवै।गौतमेन सुरश्रेष्ठैः।विचार्य कार्यं संभूय स्वदेशागमनाय वै।गौ
हंता गौतमे।नति निष्ठीणैः पुरुषाधमैः।त्त।ता मिथ्याभिशापस्कमहामोहवशेन तु।

।तद्दृष्ट्वाचामुनिभिः श्रीमान्गौतमोमुनिसत्तमः महाक्रोधेनसंयुक्तः शशापपश्चाह्य
२५ णाधमान्।गौतमउवाच॥ ॥महादेवमहादेवमहादेवस्यविग्रहे।महादेवस्य
भक्तौचमहादेवस्यनाम्निच।महादेवस्यविज्ञानमहादेवपरिग्रहे।महादेवस्यसं
25 स्थानेमहादेवस्यकीर्त्तिषु।महादेवायदानेचमहादेवाश्रयेषुचमहादेवस्यसंस्मा राम:
रणेत्रिपुंड्रोद्धूलनादिषु।रुद्राक्षधारणेरुद्रलिंगस्यैवचपूजने।रुद्राध्यायदिदृक्षायांरु २५
द्रयात्रादिकर्मसु।यद्यत्तुरुद्रसंबंधितत्रतत्रापिदुर्जनाः।भवेतानुन्मुखाःपूर्वंसर्वदा

दाब्राह्मणाधमाः।नित्यकर्माद्यनुष्ठानितथाकाम्यादिवर्जीन।भवेताः।शांतिदांत्सा
दिविज्ञानसाधनेषुहिद्विजाधमाःभवेना।स्वाध्यायजापचैवतथाव्रतव।नपिवा।भवेताः
नानाविधेषुदानेषुयज्ञेषुविविधेषुच।भा।वनाः।कृच्छ्रचांद्रायण।दोवतथामासोप
वासके।भवेत्ताः।वेदभक्तौतथास्तिक्येयोगांगेषुयमादिषु।भवेतः श्रुतिस्मृतिपुरा
णोक्तेषुधर्मेषुसकलेषुच।भवेतः।स्वदारगमने।चैवपरदारविवर्जने भवेतः।विष्णा
दिदेवताः सर्वाविशिष्टाः शंकरादिनि।भ्रांतिविज्ञानसंपन्नाभवेतुः।शंखचक्राग

दापद्मवज्रपाशांकुशादिभिः। अंकिताः श्वहृयापूपं भवेतः नहीतजातिनाम्नाउरू
२६ पेणाचनथैवचं। अंकिताः श्वहृयापूपंभवेतः। वर्त्तुलाम्व ठपत्राईचंद्रदीपादिलिंग
तः। भवेतश्वर्हलला। टब्राह्मणाधमाः पिटमारसुतम्मात्दभार्याविक्रयिणः सदा। बंधु
26 विक्रयिणस्तद्वन्नु भवेतः। वेदविक्रयिणस्तद्वत्तीर्थविक्रयिणस्तथा। धर्मविक्रयिण एमः
स्तद्वद्भवेत। सुराविक्रयिणस्तद्वन्मांसविक्रयिणस्तद्वन्मांसविक्रयिणस्तया मत्स्यवि २६
क्रयिणस्तद्वद्भवेतमाः। पांचरात्रेचकापालेनथाकाकौलमुखेपिच। शाक्तेवदीक्षि

नापूर्यंभवेत्तः।बौद्देवाहिमा।नचैवतथापापाम्नुपनेपिच।भ्रंशंभवेदी।क्षितास्त्तयंनवेतः
।पारवंडेष्वुनथान्येष्वुमार्गेष्वग्नेोत।कश्चुचाक्रूद्वयादी।क्षितापूर्सभवेतः।युष्माकंवंश
जाताश्चसर्वैस्त्वीतिः सहद्विजाः।मदुक्तार्यंप्रकारेणभवंत्रब्राह्मणाधमाः।बहुना
क्तेनकिन्नस्याद्धि।वसंसारमोचा।का।तत्संबंधिषुसर्वेषुश्च।निस्तृस्यादि।कश्चुच यु
ष्माकंवंशजानानांयुस्माकंचनथैवच।श्रद्धाभावःसदैवास्तुत्राणपरस्तोमः त्ततोमया
सूतउवाच॥ ॥एवंमुनींद्रेणात्तनेवचा।पहिद्विजाश्रोत्रराणांसा ह्याहुद्वेतस्यधर्मेचवि

धमाश्चापितदाह्यैवातथाभवंस्तत्कुलजाश्चसर्वैस्वभावजोल्येषुमुनेः प्रभावः।अ

२९ द्धाभावस्तेनजातोनराणांसाक्षाद्बुद्धेतस्यधर्मेचविभागःतस्माद्दिद्वांस्तद्दिनाशायमा

27 क्षाद्बुद्धंनिस्वंक्षजमेक्षुद्रंचैनात्रिपुंद्धमु— स्वनमास्ति।कापसाः समाचारन्निस्समतं

द्विनस्तथा॥विशेषतः शंकराद्वदनेरतोभा।वद्दशेषंकथितंमयानघ इत्यध्यायः॰ रामः

तथापारेचारोपपुराणेतृतीयेध्यायेब्रह्मशापोदर्शितः।रुद्राधिकामविज्ञायब्रह्म २७

नारायणौपुरा।अहंब्रह्मत्वहंचेतिविभ्रांत्याऊरुतांरणं।क्रोधेनमहतायुक्तोब्रह्मा

सर्वेजगत्पतिः। ज्ञानायविष्णुंगर्भस्थो भवेचातिविमोहितः। चन्द्रकाब्राह्मणाः

साक्षात्त्रिपुंड्रेभस्मगुंग। ना। नयेन्नित्यंमुक्तानित्यं। वदसि ह्यविमुक्तिदे। त्रिमूलेचउर

स्तेचा। वर्णपञ्चोपा। मत था। पुंड्रांतरेरता। नित्यंभवेयुस्तांत्रिकाद्विजाः। आयुधैः शंख

चक्राद्यैस्त्वदीयेरंकिता द्विजाः। अग्नितप्तैर्महामाहा भ्रवेयुश्चांसयोर्द्वयाः। वेदसि

द्धेनमार्गेण चदीयाराधानद्विजाः। वभ्रूक्तामोहितानित्यंभवेयुः परिमोहिताः वदी।

यपां चरणे चतंत्रे भागवा। ननय्या। दीक्षिताश्चद्विजानित्यंभवेमयुर्निर्भयाहा। रा। श्रौत

स्मार्त्तेसमाचारसद्योमुक्तिकरेपाराब्रह्मक्ताविमुखानित्यंभवेयुःपरिमोहिता। वदी।प
२९ पांचरात्रेचतंत्रेभागवतेतथा।दीक्षितास्त्वद्विजानित्यंभवेयुर्निर्भयाहाराश्रौतस्मार्त्तसमा
58 चारसद्योमुक्तिकरेपाराब्रह्मक्ताविमुखानित्यंभवेयुःपरिमोहिताः।इति।दधीचिरुग
पोहर्शितः।सौरस्तुराभागनक्षमेध्वसये।।एतेचब्राह्मणाः सर्वेयेद्विषंतिमहेश्वरं।त्वं
उवेदबाह्यास्तेतमोपहृतचेतसः।पाखंडाचारनिरताः सर्वेनिरयगामिनः।कलौयुगे २९
उसंप्राप्तेदरिद्राः शूद्रयाचकाः।सर्वस्मादधिकारुद्रः पशुपाशविमोचकः।परा

ऽन्नुरवोस्तुयुष्माकंमाभूत्पारत्रिकीगतिरित्यादिना।तथाकौर्मेसप्तविंशेऽध्यायेनिर्वेमोया
मयूषांचवधं।चैवतपस्थितं।साधयंतिनराणिसंतमसाव्याकुलीकृताः।इत्युपक्रम्य
।पतयश्चभविष्यंतिशानशौथसहस्रशः।नाशयंतिव्यथातानिनाधिगच्छंतिचानघ
।गायंतिलौकिकैर्गानैः।दैवतानिनराधिपा।वाममपाशुपताचारास्तथा।वैपांचरात्रि
काःभविष्यंतिकलौतस्मिन्ब्राह्मणाःक्षत्रियास्तथा।ज्ञानकर्मण्युपरते।लोक
निष्क्रियतांगते।कीटमूषकसर्पाश्चधर्षयिष्यंतिमानवान्।कुर्वंतिचावतारणिब्राह्म

णानांकुलेषुचैवदधीचिशापनिर्दग्धाःपुरादक्षाध्वरेद्विजाः।निंदंतिचमहादेवंतम
२६ साविष्टचेतसः।वृथासर्वेभविष्यंतिकलौतस्मिन्युगांतिमे।येचान्येशापनिर्दग्धा
२१ गौतमस्यमहात्मनः।सर्वेनवभविष्यंतिब्राह्मणाद्यासुजातिषु।विनिंदंतिमहादेवं
ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः।वेदबाह्यव्रताचाराःदुराचाराःवृथाश्रमाः।मोहयंतिजना राम:
न्सर्वान्दर्शयित्वाफलानितु।तमसाविष्टमनसोवैडालव्रतिकाधमाःइति।तथापाप २६
विशेषस्यापितंत्रमार्गप्रावर्तनप्रयोजकत्वंपाराशरेएकादशाध्यायेदर्शितं। शंख

चक्रगदापद्मवज्रपाशांकुशादिभिः। अंकिताश्च भविष्यंति मनुष्याः पापकर्मिणः
त्यजंति धर्मं वेदोक्तं तथा स्मृतिपुराणगं॥ वेदांगानि च मोहेन मनुष्याः पापकर्मिणः।
पांचराात्रे च कापाले पाखंडेष्वपारेषु च। दीक्षिताश्च भविष्यंति मनुष्याः पापकर्मिणः
इति सांबपुराणश्रुतिमत्रैः। श्रुतिमोक्तप्रायश्चित्तभयं गतः। क्रमेणश्रुतिसिद्धा
र्थं मनुष्यस्तंत्रमाश्रयेत् धर्मशास्त्रे पुराणे च प्रोक्तं हि मरणांतिकं। प्रायश्चित्तं मनु
ष्याणां पापिष्ठानां सुदारुणं। भयं दुर्बलचित्तानां मरणाज्जायते ध्रुवं। तेषामेवानिर

न्मार्थेस्वल्वहंतंत्रमुक्तवानिति॥नयातत्रैव।पांचरात्रंभागवतंतंत्रं।वेखानसाति
३० ध्यं।वेदमूलत्वान्समुद्दिश्यकमलापतिरुक्तवानिति मुक्तिखंडेचतुर्थेध्याये असंत
स्वलितानांहिद्विजानां।वेदमार्गतः।पांचरात्रादयोमार्गाः का।लेनैवोपकारकाइ
30 ति।पांचरात्रादीनांनभक्तिमुराणसाम्यं।किंतु।पतिनारीनृपसेवानुष्ठापकत्वंका रामः
लविलंबनकार्यंचिदुपकारकत्वंवेतितस्मिन्नेवमघट्टकेमाधवः।यज्ञवैभवखंडेपं ३०
चचत्वारिंशेध्यायेआगमानुपक्रम्यअधिकारिवि।द्या।पराक्रमेणैवतुमुक्तये।भाव

नैतन्मुनिश्रेष्ठाः सत्यमेवमायाहितंतित्त्वंतंत्रेषुयेमर्त्यादीक्षितामुनिसत्तमाः।सोंश्ना
स्ते।रवसंगनात्यः सर्वथानैववैदिकेरिति।तथासूतसंहितायामेवचरमेध्याये।अथ
परशिवभक्त्यासच्चिदानंदपूर्णंपरशिवमनुभूयस्वात्मरूपेणसूतः मुनिगणमव
लोक्यप्राहसाक्षाद्रुद्रमुखजेनपरहितरूपं।वदितव्यंचाकिंचित्।श्रुतिरपिमनुजानां
वर्णधर्मेवभाषेपरगुरुरखिलज्ञः प्राहतंत्रेषुतद्वत्।श्रुतिपथगलितानांवर्णध
र्मेष्वणाषिः श्रुतिपथनिरतानांनैवतत्सेवनीयं श्रुतिपथनिरतानांमार्गमायद्दुक्ता

ःपरमुहरविाल्लनशास्तद्दाहाम्रमांस्व श्रुतिपथगलितानांमानुषाणांतुतंत्रैरपि
२९ मुनिमुख्याःप्राहंतंत्रेसकी।या।विधिरपिमनुजानामाहवर्णाश्रमांस्वश्रुतिपथगलि
तानामेवतंत्रेस्वकी।या।श्रुतिपथनिरतानां।तनसंसेवनीयाःश्रुतिपथसममार्गा।ने
31 वसत्यंमयोक्तं।हरहरिविधिपूजाकीर्त्तितासर्वतंत्रेश्रुतिपथनिरतानांयदुक्तातुपू
जा।श्रुतिपथगलितानामेवतंत्रोक्तपूजा।श्रुतिपथनिरतानांसर्व।वादादि।नेव।।श्रुति ३१
पथगलितानांसर्वतंत्रेषुलिंगंप्रथितमखिलदुःखध्वंसकंतत्रतत्र।श्रुतिनांसर्वपथ

निरन्तानांतत्सदा।नेवध्यर्यैस्कृतिएपिम

श्रमनिघमानवत्त्विपुद्धलिंगंतुसदैवध

हादशाग्रेवसि।ततनभस्मना।।विस्वागा।मो

हूरूपकं।त्रिमूलरूपंचतुरस्रमेवा।वामृदा

श्रमनिश्चमानवो।ल्ललाटमध्येपिववत्तुला

दायवासंदस्तुतमुधारयेत् आम्रबकपत्र

पणिसरणौर्द्विपणपाणेः ॐ कुमसिदूरादिनिमीणवद्रमारमाणमभजनमपहा
यधनिधनापहारायकमेकौशलैकजीविनां अवलोकनमपिहीयासनरकपा
तायेतित्तसंभाषणं प्रसंगत्तउपरम्यतइति अत्रेदंबक्तव्यं।पदुक्तंद्वषवदिति
नत्तथैवाक्रतिस्मृतिनात्पर्यानभिज्ञस्यपशुकल्पत्वात्।नहिवद्गुहाहूतैर्वचाने
स्वचरिष्टंसिध्यति।तथाहि।पत्तावद्योहवाइतिवचनमुद्दाहृतंतंनछ्रुतपथ्यक्रति
स्त्रीमिनिरामावेनचंद्रिकाकारादीनांवरीयानांसंमतं।नचतछ्रुत्तपथ्यब्राह्मणउ

पत्नभ्यात। किंच। नेहविधिः श्रूयते। अपिवपतितानांहि विषयकमे। वहं मागुदाहृ
४४ तस्मृत्याहि बलात्। नच स्मृत्याश्रुतेः संकोचोनुपपन्न इतिवाच्यं। विशेषविषयिण्या
44 स्मृत्या सामान्यश्रुतेः संकोचस्य सर्वसंमतत्वात्। अन्यथा पतितस्याप्यग्निहोत्र
प्रसंगात्। कलावपि नरमेधस्य श्वमेधादेः प्रसंगाच्च। तत्र पतितानां कर्मानधि राम:
कारबोधकस्मृत्या नरमेधाश्वमेधकादि तिकलिनिषिद्धपरिगणनस्मृत्या च अ ४४
ग्नि। होत्राश्वमेधादिश्रुतीनां संकोच इति ब्रूषे। तर्हि प्रकृतेपि तुल्यं। एतेन च

क्वैभिस्त्रैरिचतुरगहतवचनमपिगत्तार्थे।परमुक्तेस्तकारिणिश्चेदिति।तत्रनेदं
परिछिष्टं।किंतुसमस्ताकल्पयतइति।तावद्वैदिकेभ्योगृहाणकिंचनास्मद्वह
तिमतोर्थेसंभवति।इदंहिवहुपजीव्येमाधेरिछंव्याख्यातं।पवित्रं।तविततंब्रह्म
णस्य।तप्रभुर्गात्राणिपर्यैषिविश्वतः।अतप्ततनूर्नैतिजडंत्रः।ब्रह्मणः।बृहस्य
।चतुर्मुखस्यब्राह्मणजा।तवापातरक्षाकतिविसुसंबोधनं।प्रभुस्त्वं।विश्वा।ताविश्वे
षांगात्राणिपर्यैषि।अंतपोमितपाप्मात्रोषि।तादृशस्य।ततत्यवित्रंसुदर्शनं।अ

यो।त्तनेतिलम्या।ना।अनग्नतनूः असंस्कृतशरीरः।आमः अदग्धपापः तद्ब्रह्म
४५ नाश्नु।ताश्नुतासः पक्वाः।वहंतइत्यूहजन्यंकिरणंवहंतएवा।तत्समाश्नुत।पवि
त्रंचरणंचकंलोकद्वारंसुदर्शनं।पर्यायवाचकात्ये।तत्वकस्यपरमात्मनइतिव
45 वनारिति।तचैतद्व्याख्यानंप्रामाणिकं।तस्मिन्नुहीचानदर्शीपवित्रंवितत्वंतिप राम:
वित्रं।तविततंब्रह्मणस्पातइतिवितन्यमानमभिमंत्रयतेयजमानइत्यापस्तं ४५
बसूत्रेण।उक्तात्रभिर्वैतिर्ज्ञैणकल्पशे।वितन्यमानस्यपवित्रस्यानुमंत्रणेएत्त

न्मंत्रविनि।योगान्तु।तथाचाह ब्रह्मणस्पतेसामा।तेतुभ्यंवुसावुनार्थीमिदंदृशा
पवित्रंवितनमित्यर्थोभाष्यादिसंमतः।परित्तुयथाकथंविदनुरार्थसंभवमात्र
णतुव्यासिनहिलिंगध्वरणादिकमपिकिमिनिनजुर्याः।पाम्नुपन्नागमोपदंहाण
नहि।कचिद्याचक्षा।तानयाहि।ब्रह्मेतिलिंगमाख्यातंब्रह्मणस्पतिरीश्वरः।पवि
त्रंतद्धिविख्यातंतनसंपर्कात्तनुःशुचिः।रुगित्याह।पवित्रंतेवितनंब्रह्मणस्पति।
रीश्वरः।पवित्रंतद्धिविख्याता तस्मात्पवित्रंलिंगाख्यंधर्मे।एवमयं।तेनानहतनूर

ह्यइत्यादिनादीक्षयासहितः साक्षात्तदनुपाल्लिंगमुत्तममित्यं।ततन अगस्त्यंप्रति
४६ ।रणकेनपवित्रकमिति लिंगपरतयाव्याख्याता।तथाचायमर्थः।ब्रह्मणस्यातलिं
गस्याधिष्ठानः।ततवपवित्रंलिंगंविततंप्रभुस्त्वंविश्वेषांगात्राणिपर्येषि।व्याप्नो
46 षि।विष्ण्वादिभिरपितल्लिंगस्यधृतत्वात्।स्पष्टंचैतत्पाद्मेशिवराघवसंवादे अ राम:
तप्ताअलेकेशिनाशिवदीक्षाहीनानतदूर्येनसः आमोपक्रान्तःकरणः तल्लिंगंना ४६
श्नुते।दुरदृष्टवशात्तदाराधनप्रवर्त्ततइत्यर्थः।वइं।नालिंगंधारयन्तइत्यादि।अ

पिवसोमस्यध्वरापवतइत्सुपक्रमात्।शोचं।नास्यनेतवइत्सुत्तरत्रदर्शनात्स्व
मानसो।मा।दवते स्वउक्रमणिकावचनात्सूर्वोक्तापस्तंबसूत्राच्चा।शेववैष्णवा
कौह्रावप्यथावसंगता।वत्रा।उह्लेखलेवेउतमसुद्रानिषेधपारे।वयंस्कनिरिगृ
हाणातथाहि।हेब्रह्मणास्यतेब्राह्मणोत्त्वमहेब्राह्मणोस्येचउ।नाकं।पतितान्मति
निषेधेनास्तीनिस्त्रूचायितुं।वेमनुः समर्थोसि।अनयापरम्।।चनया।पिनात्रप्र
वर्त्तितव्यमितिसूचितं।दर्शोपिवा।फलानिविनिकोमेचतुर्दशा।ध्वमयस्यवचनेन

म्रोचनस्यापिपांचरात्रेप्रवक्तेपंतीर्थुक्तं।विम्व्'नोगात्राणिकरचरणादिसर्वांगा
४७ निविस्तीर्णंपवित्रंवपथ्यानवनितया ध्मरपसि।पावित्र्यंचापावती।वैं।दवताद्
स्यादिस्कंत्यंतरसंवादि।ततस्वपांचरात्रादौचयानमवेष्टव्यमित्याशयेनाह।
47
आपआयविस्मा।वमतत्पातनूर्यैनमः आमोपक्रांतः करणइत्यादिनकेवलं रामः
नमांगानामिष्टभावमात्रंकिंचनिष्टमप्यस्तीत्याह।श्रुतामस्तन्नमुद्रांवहंतः।त ४७
तस्माद्धाचमूर्त्तंपाकंअर्थात्कुंभीपाकादिरूपंआन्नानप्राप्नुवंति।नमुद्रानि

बोधकस्मृतिर्वा।वनजानंत्वाचोपश्लेषकं।हंनिचात्रमंत्रवर्णः।तद्यथा।इमेयेना
र्वाङ्नपरश्चरंतिनब्राह्मणासोनसुतेकरासः।तएतेवाचमभिपद्यपापयासिरी
स्तंत्रंतन्वात।अप्रजज्ञयः।पणतहृद्यमाना।अर्वाग्भावंकर्मकांडरूपं।परःश्रा
द्धोनिपातः।परःपरंउपनिषद्भागंचनचरंतिनपरिशीलयंति।अततएवब्राह्म
णासान।ब्रह्मविदोनब्रह्मज्ञाद्दात्तदध्यासा।नतद्वादत्सएण।सुतेअतिसुतेसोमेकरः
अधिकारा।यथानथाजूता।अपिन।तएतेकांडद्वयपरिभ्रष्टाः।वाचंवागिंद्रियं

अनिपद्यापिपापयापा। पनमुपांमुखु गिनित्यादिनायादश्चः श्चिरीः बंधकां
५८ पिञ्ञबं धानओएगादिकोरीकृत्तंत्रं पांचरात्रादिकं तत्त्वानतदुक्तमनुनिष्ठंनीत्य
48 र्थः। नम्रकर्षैणाजानंतीत्समजयः। आइगमेत्यादिना। किंकिनोरन्यतरः नञ्
नत्सुरुषेसातिशिष्टत्वात्। अव्ययपूर्वेपदमन्तत्तिः स्वरः। वेदस्त्र्यानस्समुद्दिश्य एमः
कमत्नापनिरुक्तवानित्यादिना। गुक्तवचनजानमि। हापष्टंभकं। तथ्यामवत्तान्मा ५८
नादध्यमा। यत्समस्वरस्तोकयंत्रासोरमसस्यमंनवः। अपानइत्सासोबधिरअहा

सतत्त्वतस्यपर्यांनरंनिदुक्तः। येपुरुषाः प्रत्नान्मानासुरएतनाद्दृहरूपात्त्वमा
एनत्चिरपरुत्सरादिभ्यस्तः। नचपुराणप्रादितिवान्तीकनत्त्वभत्सयाः। अधि
अधिकं आसेमंत्रान्कर्मकांडान् ज्ञानकांडाश्चेत्यर्थः। समस्त्वरत्। उपनावमु
द्देगंनत्तप्रवंतः। स्वत्राक्षेपनापयो। श्लोकः पौरुषेयवाक्ययंत्रंनियामकं। यथा
तथाजूत्नाः पांचरात्राद्यागमावलंविनइत्यर्थः। रमसत्समंनवः स्वीकर्त्तारः। क
मिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्चेतिउभ्यसयादाद्युदात्तः। यद्वावकाराचुन्। किंवा।

अनघा।सा अंधबधिराद्या।अत एव ज्ञानस्य पंथा।वर्त्म अपाहासत।अपत्रस्थंय
४९ था भवन्ति तथा त्यक्तं वंत:।न ते न दुष्कृत: पापकर्मिण:।न तरंति।वासिष्ठलिंगा
क्तं वां डिल्योपाख्यानादिकं चात्रोपष्टंभकं बोध्यं।तथा ह्यकृपतिशिष्टे।गोघ्नात्र
स्करवास्त्रीवधसद्यक्किल्बिषं।पापकं वचरणोभ्यश्च त्याक्रमानी।भिरहं पुनाम रा.म:
मीति।वरणेभ्य: चक्रवांखगदादिभ्य: पवित्रं चरणं चक्रमिति वदी।पेररवोक्तेबे ४९
हुवचनादाद्यर्थीवगति: अर्द्धर्चा: पुंसात्यादिवत्।न च चक्रादीनां पापजनकत्वं प्र

रणपरत्वेत्र लक्षणास्यादितिवाच्यं। नह्याचरणस्यैव क्षयमाणानां। तेषामप्यधर्म
जनकत्वात्। फलस्याधरणपायप्रयोजकमात्रत्वं चम्पर्थीऽद्गनिमर्ष्टेहरिप्रभृति
भिः सिद्धांतितत्वाच। उक्तं विनन्नाचरणपहस्यदुराचारपरत्वेल्लक्षणापत्तेः। गो
घ्नादिवैयर्थ्यापत्तेश्च। गोवलीवर्द्दन्यायापात्रपणेतिक्लिष्टता। यस्मेगभेइ्त्यादि
नागतार्थाच्च। तस्मान्नोहननानिषिद्धविरोधप्रायपागच्चा। चरणपहस्यचक्रीसा
चक्रपरत्वेनैवोचित। नतिदिक्। एतेनेनयञ्जुः पुअंकिनः पंक्तिमाव नडूत्यंतंपरास्तं। चट्ठ

५० दाहृतस्कन्दस्मृतीनांकथंचित्प्रामाणिकत्वाभ्युपगमेविपत्तिनब्राह्मणपरतयाभा
धर्म नार्थीवाच्या।वदुदाहृतयोः।स्ववायवीयब्रह्मांडयोर्वैष्णवत्राष्टेपाद्मनाश्च।आममो
50 क्षविष्णुदीक्षावान्‌हिवैष्णव दीक्षाचपतिनाधिकारिकेत्युक्तं।यदप्युक्तंनपश्याम
इतिान्दपिनास्माकंबाधकं।त्वदीयदर्शनाभावस्याकिंचित्करत्वात्‌।दुर्जनस्मार्त्ती राम:
कल्पितानामितिवदन्‌स्कांदकौर्मादिपुराणप्रमाद्यादिर्तेत्रेषुहेमाद्रिमाधवदृष्या धर्म
चंद्रोदयादिनिबंधेषुवस्त्वस्याज्ञानमेवप्रकटितवान्‌।यद्यपिचज्ञसमभिव्याहृते ५०

ति। तन्न। तस्मात्प्रसक्तत्वात्। इंद्रागमे प्रविष्टस्य वज्रामत्वप्रमाणं नतु शंखचक्रादि

। उक्तं हि पाद्मोत्तरपुराणे चतुर्थाध्याये इंद्रादिदेवनामकत्वं तन्निष्ठस्तथास्थि

तः। ललाटे ध्वसरयेल्लिखं वज्रपाशांकुशादिकमिति। यद्यपि वैष्णवा वैष्णवमोद

नेति तत्तथैव। वैष्णवदीक्षैव परं पतिनादिविषयकेत्यवोचाम। यद्यपि येवित्याद्युप

रम्यत इत्युक्तं तं जल्पितं तदपि स्वस्यैव मीमांसावार्त्तानभिज्ञतां स्फुटयति। तथाहि।

पतिनाद्यधिकारिकस्य वैदिकब्राह्मणान्प्रति विशिष्य निषिद्धस्य प्रमादाद्वैदिकेना

तुष्टानेवङ्क्षिदुराणाद्युक्तंषष्ट्याद्दृश्यैवंतच्छास्त्राणांप्रायश्चित्तमुदीरितमित्यादिकं
५१ न्याय्यामवा। अन्नतप्रायश्चित्तैस्तत्कृतैः सहसंभाषणादिकंनिषिद्धमेवेति पूर्वोदा
हृनवचनपरिशीलवतांस्पष्टं। यदिहितुनिषेधवाक्यानांप्रायश्चित्तवाक्यानांपा
51 चरणान्यासुपतावाङ्मात्रेणापिनाचेष्यदित्यादिवाक्यानांवाप्रामाण्यमेवव एमः
कुमहेसिमध्यवसितोसितर्हिवदुक्तं अप्राप्तमीमांसासरमर्षीगं धवं त्वप्येव ५१
पर्यवस्यति। उक्तंहि भट्टपादैः। कोहिमीमांसकोब्रूयाद्विरोधेवाक्ययामियः।।

केसमाणमित्तरदूनमाणमितीदृशामिति।उक्तित्येस्सपश्चाद्दृसयोगस्ता।वदन्व
दंगबाल्यानामेवोविन इत्यलंबहुना।यदप्युक्तं विष्णुभक्तिचंद्रोदये।नारायणा
युधैर्युक्तं तु वात्मानं कालोयुग।गा।उरुनेपुण्यकर्माणिमेरुतुल्यानसंशयः।शं
खादिकांकितोभक्त्याश्राद्धंयः उरुतेद्विजः।विधिहीनंतुसंपूर्णोपितृणांतुगया
समं यथाग्निर्दहत्।तृकस्तंवायुनाप्रेरितं तोभृशं।तथास्हंतिपापानिहृष्याततस्ता
युधस्तनिवे।विष्णुनामांकितानुद्वामद्वादशस्मरसमन्वितां।शंखादिकायुधैर्युक्तांस्वर्णे।

रोप्यमयीमपि। धत्ते भागवतोयस्तु कलिकाले विशेषतः। मद्भक्तादनसामाज्ञेयोना
५२ न्यथा कलिवल्लभः। यस्य नारायणी मुद्रा। देहे शंखादिचिह्निता। धात्रीफलकृता मा
ला तुलसीकाष्ठसंभवा। द्वादशाक्षरमंत्रैस्तु विनियुक्ता कलेवरे। आयुधानि च विभस्य
52 मस्तमः सचवैष्णवः। शंखांकिततनुर्विप्रो भुंक्ते यस्य च वेश्मनि। तदन्नं स्वयमश्नाति रामः
पितृभिः सह वैष्णवः। तस्मादायुधसंकितं दृष्ट्वा मन्मानं न करोति यः। द्वादशाजितं पुण्यं वा ५२
फलं यात्यपगच्छति तस्मादायुधसंकि। नापस्तुष्टमज्ञाने स्त्रिया तस्य हि। मया। गयायागति। त्वो

क्वासागतिस्तस्यनारद।। तल्लायुधैः कंल्यौनित्यंमंडिता तापस्यविग्नहः।। तत्रास्त्ययंप्रकु
र्वैतिविबुधसर्वासर्वादयः।। यः कारातिहारः पूजांचलमचक्रं।। किंनोनरः।। अपराधसह
स्राणिनित्यंहरन्ति।। कश्चाव।। इति।। ब्रह्मपुराणवचना।। इत्तस्यापिसमूलत्वेपूर्ववदधिकारि
व्यवस्थापानननगनार्थे।। अस्तुतब्रह्मपुराणाद्द्रश्मेध्या।। यात्तत्समुद्रात्स्यंतजापहरि
णानिर्मितापुरा भूः।। इवसत्समुद्रांतुचिकेंद्ध वाविमूढधीः।। इहजन्मनिशूद्रः स्यात्ले
ध्यम्वावमविष्यतीतिस्वश्चामवपन्यतइतिदिक्।। यदपिविष्णुभक्तिचंद्रोदयएवाअ

त्रये।वेमहात्मानः कर्मीकौशल्यवेनत्तः। चक्रेणतापनं।दग्धपिष्टसृजादिगनतया॥ आ
५३ ।दौ।नेवेद्यदानं वहरये हूषयंतिच। अंगस्यहीनतामद्वा कर्मीणानाशामवचानान्मति
वक्तव्यः।विष्टुच्यामतिदृद्धायांपार्श्विदाहः मशास्यानाड्स्यादि वेदिकंशास्त्रेणादग्रा
धसदत्यानतहानमवेत्तुकथ्यांतथांहीनतामस्यावेतदा।रोगैराक्रांतदेहानां दहेभ्योदा रामः
53 हड्यातानत्रोत्तरं।घायषाक्रांतादेहानामरिणाद्दाहड्याताननूमोहिनतामं।गनचक्र ५३
मेविनाशनं।स्कतिस्मृतीनपत्रपामो।यनाननमंतेनतः।स्कतिस्मृतीश्रणुध्वं।वेस्कलये

निरूपितः।वायव्ये ब्रह्मांडपुराणे च।अग्निनैव त्रस्तांनहंवक्रमाहात्म्यैवैस्वरः धारये
त्सवेवर्णानां सृष्टिर्मा।लोकयसिद्धयइत्यादि लिखितं तत्सर्वमपि भागवत।गतार्थमेवा
कि्व।।।तनमतंततइवैस्पत्रवृद्धाभ्येतया।दुक्तः।शृणुध्वं वाक्यइत्यात्मनेपदं च अस्तुद्भंन
वयेनतिपदाल्पयं त्र्वंगृही च।आादवानिर्वाहः समानवाक्येनिघातयुष्मदस्मदा।दशाइति
कात्यायनवचनात्।न चैकवाक्यतास्तीतिभ्रमितव्यं।एकतिङ्वाक्यमितिपरिभाषणात्।अस्य
छंवेदं भाष्यादिपरिशीलनेइति विकस्या।दन्तत।वेदस्तंत्रं चाधिकारिभेदनव्यवस्थितंाव

तर्हि मिश्रपूजायां कोऽधिक्रियतां। न वनास्त्येव मिश्रपूजेति वाच्यं। भागवत एकादशस्कं
५४ धे। सप्तविंशेऽध्याये। वैदिकस्तांत्रिको मिश्र इति। मत्रिविधो मखः। त्रयाणामाप्सितेनैव वि
धिना मां समर्चयेत्। इति भगवद्वचनादिति चेत्। अत्रोच्यते। पतितब्राह्मणादयस्ताव
54 न्मिश्रेऽधिकारिणः। तान्प्रति तंत्रप्रवृत्तिबोधकप्रमाणैः संत्रोपात्तवैदिकमंत्रप्रतिप्रसव राम:
लाभात्। स्वीनतस्त्र निबंधेषु ब्रह्मघ्नादीनामपि प्रायश्चित्तेन वर्तमानानां संध्यावंदना ५४
दावधिकारः। प्रसिद्धस्यानेकमंत्रसाध्येऽश्वमेधे ब्रह्मघ्नस्याधिकारः। तरति ब्रह्महत्यां।

याश्वमेधेनयजतइतिश्रुतेः॥अग्निष्टुनावाजपेयेनाश्वमेधेनक्षत्रियः॥अन्येश्चपाव
नैरिष्ट्वाब्रह्महत्यांव्यपोहतीतिचतुर्विंशतिस्मृतेश्च॥किंचाक्षत्रीणामप्युनयनाध्ययना
दिकल्प्यंतरेस्तीतिमाधवपारिजातादिनिबंधनग्रंथस्पष्टं॥तासांचआगमाधिकारित
यामिश्रपूजंभवत्येव॥अपिचक्षत्रियाअपिवचनात्तंत्रोक्तयजाधिकारिणः॥श्रो
तस्मात्तीगमंचेतिद्विजानांत्रयंभवेत्॥श्रोतात्तेनंत्रविप्राणांविशेषणभवेत्तदा॥
स्मात्तीगमात्तेनंक्षत्रेवैश्येकेवलमागमंतस्मात्॥द्विवावेनंश्रोतंनंविप्रस्येतितिनिगद्यत

इतिमैत्रराजानुष्टुब्विधानोक्तेः।स्पष्टंचैतत्पारिजाते अत्रचस्मार्त्तस्यानुव्यनुमितस्मृति

५५ मूलकत्वपास्मार्त्तागमद्वेष्टेनमिश्रपूजालाभसंभवात्।किंचाहिद्विजैर्जीनानांकुंडगोल

55 कादीनांसंस्कार्यत्वात्आगमाधिकारश्चास्तीति।तत्प्यधिकारिणः।सर्वथापतितत्वेनाब्राह्म

णानामागमेधिकारः।असत्संतसत्वलितानांनित्यादिवचनात्।तथाचतादृशानामाग रामः

मप्रवेशः।पातित्यापादकइतिव्यापननिषेधकलिभविष्यदादिवाक्यैर्निर्णीयात्।तन्निमि ५५

त्तानांतारणैवपतितानांतुआगमप्रवेशः।क्रमेणोद्धारकः।तत्रापिपीवरात्रपास्तुप

नादीनामंतरंगता। बोध्यादीनां तु असंतविकल्पानां बहिरंगतेति विवेकः। एवं चाधि
कारिभेदेन सर्वेषां विधिनिषेधवाक्यानां सौष्ठवस्थिते। अभक्ष्याहारव्यसनासायाजना
दिना अनेकपरमंगायनत्वस्यामकखेदनीयं। इदं च वधेयं। सर्वांगामपि। वदविरुद्धं
वास्याप्रामाण्यमिति यदुक्तं। तत्स्वारसिकार्थमादाय। मोहनार्थी। वाक्तिरप्येवामव।
यदि तु आदिसोपूपदृत्यादि विदिकवाक्यानामिव कथंचिद्बाधितार्थपरतया व्या
ख्यायानतदा सर्वां। प्रामाण्यमेव। अनुष्ठापकत्वं परं मा गुरुक्तवचनात्। न्याया

च्चपुरुषविशेषं कस्योवत्यन्यादनन्तू।पथ्याउत्तरेतंत्रेआदित्योयूपइत्यादिनांपथ्या
५६ कनार्थेगुणवादत्वं।गौणत्वसाव्याख्या।नतुभूतार्थवादत्वमेव।तद्वत्स्पष्टंचेनत्।
56 यज्ञवैभवखंडीयद्वाविंशाध्यायपादे।पूर्वतंत्रेपिधर्मस्यचाष्टमूलत्वाद्वाष्टमना।
पक्षंस्यादित्यधिकरणास्यशेषेमहत्पादा आहुः।विज्ञानमात्रक्षणभंग।नैरात्म्या रामः
दिवादानामपिउपनिषदर्थवादत्वमभवत्वंविषयघासंतिकंरागंनिवृत्तेपिइत्यु ५६
पपन्नंसर्वेषांधामाप्यांसर्वत्रचा।यत्रचकालांतरफलत्वाहिदानीमनुभवासंभवः

तत्रश्रुतिमूलता। सांदृष्टिककल्पे तद्वाग्भिकविद्यादोषपुरुषान्तरव्यवहारदर्शिना।
दवप्रामाण्यमितिविवेकसिद्धिरिति। उत्तरं तं। अपि शास्त्रायानित्वादिस्याधिकरणंव्या
चक्षाणाविवरणकारः षष्ठवर्णेक आहुः। नवसर्वैः सर्वज्ञप्रणीता धर्मा एवं तिमुक्तंअ
न्यान्यधर्मनिराकरणात्। न चापौरुषेयाणां मुगताद्यागमाइतियुक्तं अनुस्मर्यमाण
कर्तृकत्वात्। अपौरुषेय चेवानविदामः। उदितात्रुदिता। हामवद्यावस्थोपपत्तेरिति।
अपिवा रस्यायनादीनां ब्रह्मण्येव समन्वयइतिसूत्रस्य स्वात्तिकमप्यत्रानुकूलमितिदि

कान्नन्वेवमागमोक्तहिंसावतांमारणमोहनोच्चाटनादेरपिधर्मत्वइष्टापत्तिस्यादि

५७ ति।चेत्।न।तस्यबलवदनिष्टानुबंधित्वेनाधर्मत्वात्।यदिचनिष्टाननुबंधित्वंनधर्मत्वश

57 रीरघटकंतर्हिमारणादेरपिधर्मत्वापत्तिःश्येनादिवत्।उक्तंचचोदनाल

क्षणोर्थोधर्मइतिसूत्रेभट्टपादैः।यदिश्येनस्यहिंसाद्वारानिष्टानुबंधिता तस्य राम:

धर्मत्वमिष्यतेततःश्येनादिवर्जनीयंयदातुचोदनागम्यःकार्याकार्यौनापक्षपातो।ध ५७

र्मत्वमितिनिमित्तंस्यात्तदाश्येनेपिधर्मतानतु।केचित्तुबौद्धार्हतादीनामागमानांसर्वो

त्मनैवाप्रामाण्यमित्याहुः। उभयथापि वैदिकान्प्रति पांचरात्रादयो नानुष्ठाप-
५८ का इति निर्विवादमेव। तस्मात्सति न्याय्य एव शंखचक्राद्यंकनादावधिकारिण इति
सिद्धं। बालागोपालसदृशाविद्वदाभासजल्पितैः। भ्रान्तानां मूढानामज्ञानवि
58 निवृत्त्यै। विशुद्धाद्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापनतत्परः भट्टोजिभट्टः तनवानिमं ग्रंथं रामः
बुधाग्रगण्यः।।७।। इति श्रीमदद्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापके श्रौतस्मार्त्तसत्संप्रदायप्रव ५८
र्त्तक श्रीभट्टोजिभट्टविरचिते तप्तमुद्राधिकारिनिर्णयः समाप्तः।। ।।७।। ।।श्रीः।।

तंत्राधिकारि निर्णय

श्लो. ६७.